

Босанска Крупа

Ја сам '67. годиште. Прије рата живјела сам у Босанској Крупи, у граду. Живили смо, муж, ја, дјете, тад је био беба од три године, свекар, свекрва, заова, њен муж, њених двоје дјеце. Пуна кућа. Сви смо радили. Муж ми је радио и приватно и у државном послу. Свекар, био је исто приватник, пред рат сам је отишо у пензију, свекрва је исто радила, заова је исто радила к о наставник, зет у текстилној индустрији.

Ја мислим да нема у свијету земље у којој је радник могао да живи солидно и да има кућу, и да купи ауто, и да годишње оде на годишњи одмор на море. У оно вријеме ја сам мислила да ће мој син да има авион, а сад има горе дјетињство нег што сам га ја имала.

Сад кад вратим филм уназад, ја стварно не знам шта је нама онда фалило. Мислим да нисмо знали да цјенимо оно што смо имали, да нисмо знали да уживамо у томе. Оно вријеме комунизма је било братство и јединство, ниси знао ко је Хрват, ни Муслиман, ни Србин, то се уопште није разликовало.

Ми смо били преко Уне гдје је већином било муслиманско становништво. Наша је кућа била, а около су све били Муслимани, да никада ни ружне рјечи нико реко није. Хрвата је било јако мало, пар породица.

Однос између људи је био супер, док нису кренуле разваљивање Југославије, док нису кренуле странке. До тада уопште нисмо знали ко је шта. Ја сам ишла у школу, тек после кад сам вратила филм уназад, сконтала да је нас само пет Српкиња било у разреду, ово остало су били Муслимани.

Ја мислим да су нас политичари фино преварили, да су тражили зло тамо гдје га није било, да је то све вјештачки створено, измишљено. Можемо ми причати шта хоћемо, свима нама је било добро.

Први пут сам осјетила да ће бити рат кад је кренуло са Словенијом '91. године. То се брзо завршило, па смо контакти то ће бити крај. Онда, после тога је кренула Хрватска. Е, то је већ било нама мало ближе. Хајде, све опет и Хрватска и САО Крајина, брзо су се и они некако смирили. Кад је дошло Сарајево, онда богами, није нам било баш сведно. После Сарајева дошли смо на ред ми. Ја мислим да је одмах после Сарајева и Крупа прва која је заратила.

У градићу Отоци, Муслимани су заробили Мартића. Он је био полицајац па је преузео власт у САО Крајини. Заробили су га, мислим, без права, јер он је држо хрватске, шта има везе што је пролазио туда. Држали су га пар дана и онда су из САО Крајине, отуда ови су се дигли ваљда, не знам ни шта је било.

Рат је код нас почео 21. априла 92. године. После је Мартић пуштен, полиција се раздвојила на српску и муслиманску. Онда смо ми викендом, кад дође субота и недеља, ми сви идемо на село само да нисмо у граду. Није се тад пуцало, али је ситуација била напета, нешто је у зраку лебдило, неки чудан осјећај. Кад идете кроз град, све се онако на брзину дешава, нема да се застане, да се прича ко некада. Ником на памет није било да иде да прочета. Тако је било једно мјесец дана, два. Онда су кренуле ноћне страже. Свако село држи. У једном селу наишли су два војника, ни дан данас не знам какве су националности били, углавном на њих је пуцано. Они су довежени у болницу. То је било баш прво пуцање. Пошто ми је зет радио у болници, он је нама рекао шта се десило, да постоје те неке страже, да постоје те неке војске, нешто да се дешава. Онда смо ја и моја заова са дјецом отишли у једну викендицу. Један наш комшија, Муслиман, он нам је дао ту викендицу, к о у случају да се зарати њему није мјесто горе, јер је то српско село. Горе смо били једно четири, пет дана

и већ смо контали да се вратимо. Нема рата, ми хајд да се вратимо назад. 21. априла у пет сати негдје увече почело је да се пуца. Мој муж је осто код куће, стричеви, од стрица фамилија, сви су остали код куће. Мој муж је радио у једном муслиманском селу, да никад проблема није имо, нит му је ко ружне ријечи рек о. И он је оно иде на посо, дође викендом горе код нас на село, онда нас обиђе, пошто ја тад нисам радила, била сам на чекању. Заова ми је путовала у школу доле, аутобуси су ишли, а увече је долазила горе. Свекар и свекрва, кад су видели да смо ми изишли са дјецом, онда су и они дошли за нама, тако да је само мој муж и од заове ми муж, долазили кући и ноћивали. У то вријеме, кад је се заратило, мој муж је био код куће, а зет је био на овој страни. Онда су и запуцал. Било је гранатирања и чишћење града. Онда су они очистили круг, к о град. Е, кад је град пао у српске руке, онда је граница била Уна. Наша кућа је остала преко Уне, тамо на муслиманској територији. Ми смо овамо изишли прије и остали смо ту, у том селу све до 95. године. У септембру је наша кућа планула, изгорела. Ко ју је запалио не знам. Пошто је центар града припао Србима, моји родитељи су остали у свом стану. Стриц ми, који ради у Њемачкој, имао је кућу на периферији, једно три километра од града, онда сам ја ту дошла, па сам живјела у тој кући три године, од '92. до '95. године.

Па, прва граната је била страшна, први снајпер је био страхан. Послије ми то више нисмо бројали, навикли смо више да живимо са тим. Мој се син игра испред куће гдје су меци фијукали, снајпер је туко, гранате су падале, навикли смо се на то. Мени је пуно теже било кад је потписан тај Дејтонски споразум и кад смо дошли овамо. Мени је лакше било живит са оним гранатама, него овде. Гранатирања и пуцања је било сваки дан и ноћ, од '92. до '95. године. Кад се не пуца ми смо се бојали, јер док се не пуца нешто се дешава, а овако, навикли смо се на ту пуцњаву и на гранате. Снајпер, знали смо куд може да пуца, куд му је видљиво, гдје је опасно. Из почетка се пуно гинуло, док се нисмо навикли. Задњу годину дана смо се већ били навикли и то нам је био нормалан живот. Могли смо спавати, навикли се на све. Нисмо имали ни струје, ни воде, ал је тад све било нормално. Свашта човјек може да издржи, и ко зна које су границе те издржљивости, то бог зна. Муж је био на линији. Све што је мушко, и мој тата који је био пред пензију. Није мого нико да бира, пушка се морала узет. Једино ко је успио да побјегне преко границе у Србију, али послвије двије, три године се и то враћало. Хапсили су их тамо па су их доводили. Једноставно нисмо могли да бирамо. Хране смо имали довољно. Нико није био гладан у то вријеме. Имали смо и новаца доста, поњели смо. Било је тешко првих мјесеци док није коридор пробијен са Србијом. Е, кад је коридор пробијен, онда нормално је стизала роба, намирнице. Била је хуманитарна помоћ, Црвени крст. Цијело вријеме је долазило брашно, уље, гардероба. Све наше ствари су остале у кући, то је све изгорело. Када смо напустили викендицу поњели смо мање нег што смо доњели. Код нас је било, ако је каква офанзива, онда се цивили повлаче. Ми смо тако у те три, четри године стално бјежали, тако, кад је то стварно дошло да бјежимо, ми смо опет мислили да ћемо се вратити, тако да нам је остало и оно што смо доњели. Изашли смо са кесицама у руци, оно само за дјецу да се имају пресвући и готово. О неким стварима, намјештај, то нико није ни мислио. Већ '92. године ја сам прежалам то што сам напустила своје мјесто. Све сам имала наду, док је кућа била читава, хајде вратићемо се. Међутим, кад је изгорела, рушевина само. За викендицом, од тога човјека што нам је оставио, нисам ни жалила. За чим да жалим?!

Почетком септембра '95. године, кад је пао САО Крајина, кад је пао Дрвар, Петровац, Муслимани су одозго и Хрвати кренули преко Дрвара и Петровца, тако да су они дошли нама иза леђа. Није било толко војске да заустави. Међутим ја мислим да је то све политика одиграла, да је се то могло одбранити да је се хтјело. И ми смо видјели кад се повлачи војска, повлачи се артиљерија, онда смо кренули и ми са дјецом. Све је кренуло, јако мало је остало цивила. Војске је нешто погинуло, нешто заробљено. Мало како је могло да буде. Сви смо кренули према Приједору и Бања Луци, јер то нам је једини пут био. Имали смо ауто. Свекар је возио, муж ми је и тада био на линији, зет исто. Цијело вријеме док смо били на оној територији од Крупе пратиле су нас гранате. Ми смо били једни од првих који су кренули, јер смо ми први видјели шта се дешава. И војска нам је рекла да водимо дјецу одатле. У једном мјесту код Новог, једно петнаестак цивила је погинуло од гранатирања. Ми смо прво отишли у Приједор. Ту смо имали неке кумове које нисмо ни знали до тада, али ето. Кад је зло, онда се сви сјетимо свакога, па смо код њих били два мјесеца.

Појма немам зашто смо дошли овдје. То је било нечија политика, ја не знам. Они су нама обећали к о тамо има свега и свачега, има кућа, има смјештај. Тад је већ мој муж био ослобођен и он је довезо ауто и нас свију одвео. Заова је остала у Приједору јер је добила стан. Ми смо кренули првог децембра овамо и стигли смо након дан, два, јер тад су колоне биле дуге и путовало се два, три дана. И од тада смо овде у кампу. За овај камп нико није знао да постоји. Јавили су у општину и доле су већ били људи који су организовали ко ће гдје. Обично су вамо жене са дјецом и старци, бољи је смјештај, а ове друге су по школама.

Ово је ненормалан живот. За мене је нормалан живот да човјек ради и да живи од тог свог неког рада и да има нешто своје. Међутим ми немамо ништа своје, нити имамо какве шансе за посао. Привреда у цијелој Републици Српској је ил никако ил јако мало кренула. Кад се ради, иде се љети код приватника у Србију или ту негдје у околини, Бјељину. Копају, беру паприке и тако то. Зима кад дође онда сви тако чекамо прољеће да крену радови. До '98. године, до љетос, једини извор примања је било то што ми је фамилија помагала. Имам брата у Србији, два стрица у Данској, који су нам мјесечно слали помоћ неку. Успјели смо и ми нешто да зарадимо. Свекар и свекрва су ишли и поред пензија тих, да копају, да беру воће к о сви одавде. Ја нисам ишла никуда, имала сам мало дјете. Имамо и овдје помоћ. Редовно добивамо намирнице и брашно, свјеже воће и поврће. Све су то стране организације, више не знам ни колко их има, сваки пут је нека друга. А од домаћег Црвеног крста ја мислим да ми овдје ништа ни не добивамо. Та то добивају само ови што су у кућама смјештени. Па и наши домаћи немају шта да нам дају.

Сад имам неку сигурност. Муж ми је добио стални посао и немам више великих тешкоћа к о прије. Није више к о кад дођем овде и чекам ред да ми дају конзерве. Камо среће да ја имам довољно новаца да одем све да купим шта ми треба, а не да чекам да ми неко да нешто. А сад надам, мислим, треба би добит неки смјештај. Ишла би ја и приватно да станујем, али је Бања Лука јако пуно насељена, има пуно страних организација који имају тамо канцеларије и тако да су станови скупљи него у Београду. Ми са неком нормалном платом не можемо то да платимо, или би могли да платимо, ал не би имали од чега да живимо. Кућу више никада нисмо видјели. Тад кад је изгорила, отишли смо '95. године и отада више нико није ни ишао. Уопште немам жељу да одем. Само би се

разочарала. Шта би видјела?! Рушевину. Опет, овима којима је кућа остала читава, ишли су. Прије пар дана су ишли аутобуси и народ је одлазио и обилазио. Неки су примити у кућу, неки нису, неки су могли да виде, неки су чак и кафу попили и попричали. Све се то своди на исто, то једноставно није твоје и готово.

Нека ми је сигурност да останемо у Бања Луци. Има посла он, ја можда га нађем, можда не нађем.

Не знам зашто је био рат и коме је требао. Ја мислим да је све то кренуло од расподјеле Југославије, кад су кренула превирања, кад су се пробудила та национална опредјељења, те странке, кад су Муслимани нашли своје, Хрвати своје, Срби своје вође неке. Да је то све, једноставно национализам пробуђен у људима.

За мене су сви једнако криви за рат. Ал у оно вријеме није се могло бирати, то је била нека еуфорија. Одједном нам нико није ваљо. Србима нису ваљали Муслимани, Муслиманима нису ваљали Срби, Хрватима ни једни, ни други. Људе је окренуо национализам, само национализам. Једном Муслиману, на примјер, њему је крив неки Србин што није завршио факултет и тако обратно. За све је био неко други крив.

Било је ту ратних профитера, са свих страна. Неко је испливило, неко је потонуо, још га одозго сабили. Обичан народ, већина народа, само су губитници. Ништа добро није донио рат, баш ништа. Прије неки дан, нестало струје и ја контам, људи моји, па, има ли игдје на свијету да је се народ борио да му буде горе?! Сад ја немам телевизора, нисам успјела да га донесем, Моје дјете сада нема уопште телевизора, а ја сам га имала. И умјесто да из генерације у генерацију идемо боље, ми се враћамо. Ми сад купујемо половне неке шпорете што је народ побацо, што му не треба више; фрижидере поправљамо, крпљачимо, црно бијеле телевизоре и то нам је сад тако, а имали смо све.

Не мислим да би требало бити поново рата. Што се мене тиче, није требао бити овај. Мислим да смо ми сви изгубили вољу и да смо видели да то не води ничему, да је то могло све другачије да се ријеша.

Да се заједно ко некада врати, живи и ради, сумњам да би могло. Пуно је народ изгубило. Онај ко није дао жртве, опет је другачије тој фамилији. А онај ко је изгубио двоје, троје из фамилије, то једноставно не може да заборави. Друго је било 41. године. Онда смо ми имали к о њемачког агресора, па кад су они отишли и изишли к о поражени, опет смо ми то другачије између себе. Комунизам је био братство и јединство, све је то некако поравнато било. Међутим, ово је другачије. Ово је национални рат, овдје има пуно више проблема. Ми не видимо да би могло неки нормалан живот ко некада. Можда временом, ако остане овако, они у Федерацији, ми у Републици Српској, можда ћемо се годинама окренути заједничкој економији. Можда кроз пар година, кроз десет, двадесет, педесет, али да се то препусти народу, да он сам то. Ако то буде на силу, мислим да ће то само бити пакао и за једне и за друге.

Када би био поново почео рата, бјежала бих што даље ако би имала шансу. Не би ме могли стић колко би могла побјећ. Ми '92. године нисмо имали шансе да бјежимо. Једноставно, граница се затворила. Куд са фамилијом?! Не може, нема гдје.

Ја сам прије свега човјек. Сви смо ми рођени к о Срби, Муслимани, ово, оно, не знам више ни ја. Ја мислим да је људско нешто што би требало да буде главно свагдје. Међутим, ми смо то људско заборавили. Ми смо то заборавили од 91. године и кренули смо да је битно бити Србин. Што већи крст носимо, то смо већи

Срби, што већи мјесец и звјезду то смо већи Муслимани. Ја, ако сам Србин, и ако идем у цркву, и ако се молим богу, то је моје лично, нешто моје интимно. Не треба да се китим са тим и да извикујем то на сав глас. То је ствар личне опредјељености.

Народ који нема своју религију и вјеру, не може да буде ни добар човјек, ни добар комшија, ни добар пријатељ. Мора да има нешто своје, неко коријење одакле потиче.

Сад је испливало, од почетка рата па до сада, баш оно лоше у људима. Нигдје више нема доброг. Сви се бојимо да ће нам неко нешто лоше урадити, да ће нас неко преварити, да нигдје не видимо више доброг човјека. Ако нам неко помаже зато што смо му драги и што се тако осјећа, сви гледамо мислимо да он сигурно има неке користи од тога док он нама помаже. Међутим, примјећујем већ да и то полако тоне и да долази нека равнотежа.

Ми смо 50 година били под комунистичком власти, гдје је вјера била забрањена, гдје ниси могло да будеш члан комуниста ако си религиозан. Ако вјерујеш у нешто, то није могло да буде. Одлични ђаци су предложени у Комунистичку партију. Е, сад ако ти нећеш, зашто нећеш, ти идеш тамо на ту сједницу, објашњаваш зашто ти то нећеш. У оно вријеме, то је било сасвим нешто нормално. Самим тим што си комунист, ти ниси могао ни да идеш у цркву, ни да славиш славу, ни Божић. Била је Нова Година, Први мај и ти остали празници. Кад се заратило и кад је то све пало у ладну воду и кад је испало да то не ваља, тих 50 година да је промашено, е, онда смо се ми окренули крајности. Из оне крајности кад нисмо у ништа вјеровали, ми сад вјерујемо у све. Па сад смо ваки Срби, сад смо ваки Муслимани, сад смо ваки Хрвати. И оно што не би радило, и сад радимо, чисто да се докажемо како ми припадамо томе, како можемо, како знамо. Ја вјерујем да већина од нас ни дан данас не зна прави смисао вјеровања, јер не може се то научити за годину дана. То је нешто што се учи од малена.

Моји родитељи никад нису славили, никад нису ишли у цркву. Цркве није ни било у Босанској Круп. Срушена је и запаљена 41. године и никад се више није ни изградила. Била је католичка и била је джамија. Пред сами рат, кад су кренуле странке, онда је црква урађена, али само је озидана и покривена, уопште није ни служила сврси јер се у томе и заратило. Тако да ја од вјере не знам ништа, моји родитељи не знају, јер они су те генерације ратне. Сад мој син има вјеронауку у школи. Ја са њим учим о вјери, читајући заједно са њим о почетку стварања свијета, вјере, славе. И све је то забавно, али не треба никог силити ни на шта. Ако ко хоће, он ће се сам опредјелит.

Неки политичари су потенцирали да је до рата дошло због различитих религија, јер знају гдје је народ најслабији. Па, није било фамилије да није била измјешана, да немају Муслимана и Хрвата у фамилији. Ја мислим да у цијелој Југославији фамилије такве није било. Сви смо ми имали у породици неку другу вјеру. Моје гледање на друге религије није промјењено зато што је био рат. За мене су људи и даље људи. Оно што смо ми изгубили, изгубили су и они. Нико није побиједио, сви смо исти. Нисам никог блиског изгубила да бих осјећала неку мржњу, једноставно осјећам само жалост. Жао ми је свију.

За мене је будућност само у привреди. Ако не крене привреда, нема шансе да опстанемо. Ова ће помоћ стати кад тад. Рат је завршио, четврта година је како је мир. Ја са чудим и тим организацијама које још увијек шаљу. Па, рат је завршен, људи моји, и на друге стране треба помоћи. Ми се још увијек ложимо горе по скупштинама и сједницама, још увјек ми не дамо њима за право, они нама, још се увјек препиремо, свађамо. У ствари, обичан народ нит има посла,

нит има неке будућности. Ја кажем, не морају они мене смјестити одавде, нек ми дају посао, ја ћу сама себи да тражим будућност. Ја кад имам посао и егзистенцију неку сигурну, ја ћу отићи приватно да станујем ил' ћу нешто направити. Ја мислим да би љепше дјеца, кад би им се дало да се играју и да одлуче, да би они пуно љепше урадили него ови горе. Љепше причају они неписмени на пијаци, него они горе кад их слушаш. Све ми се згадило. Иако сам изашла на ове задње изборе, ја мислим да ни на једне више нећу изаћи. То је чисто губљење времена.

За мене је онај живот у старој Југославији био прави. Ово још увијек није коначно. Још увијек Република Српска није Република Српска, Федерација није Федерација, још се увијек третира нека БиХ, нека заједничка у којој сви имамо право. У ствари, немамо никаква права. Све нешто демократска шта ми од тога имамо?! Немамо ништа. Све нам је исто. За ове четири године како се рат завршио, нама се ништа промјенило није.

Ја мислим, нисам баш толико паметна, нисам ни политичар, да треба да остане овако како је: Република Српска и Федерација. Нека има некаква граница и нек се зна шта коме припада. А то, хоћемо ли ми временом успјети да се између себе помиримо, да тако кажем, и да наставимо неки нормалан живот, то да се препусти људима. Јер нормално је, њима су остале куће на српској страни, нама су остале на муслиманској, да све препусти народу. Ја ако желим да се вратим, ја ћу се вратити, ако желим да то продам, да се омогући да се прода, да се изврши нека замјена. Да се то заврши, некако измјеша, а не да то буде све на силу нешто. Сила није ништа добро донијело. Ја мислим да све се може на неки нормалан, људски начин ријешити, са неким разговором, да то пуно више помаже, него из љуте главе и под морањем.

Моје личне наде и жеље за властиту будућност, то је неки нормалан живот. Не морају они мени ништа дати што се тиче смјештаја. Ја знам да се то неће десити никада. Неће нам нико направити ништа и дати и рећи, ево, господине, ово је твоја кућа, ево ти кључеви. Па, тога нема, него само што човјек сам себи организује и што сам успије да ће то тако бити. Не пада ништа с неба.

Једина порука коју бих ја рекла је да никад рата не буде нигдје, ни у једној земљи. Да људско буде оно горње, па онда све остало, и вјера и религија и све остало. Што не би желио себи да не жели другим. Ја мислим да је то права ствар.